

JAROSŁAW SUPRONIUK

Instytut Historii PAN

Warszawa

Polskie źródła i wydawnictwa źródłowe do końca XVI wieku w zasobach internetowych

Zapewne niejedynemu mediewiście, pracując w dobrze zaopatrzonej pracowni naukowej, spoglądał z zainteresowaniem na liczne wielotomowe wydawnictwa źródłowe. Wystarczy skierować wzrok na ponad stutomową serię Monumenta Germaniae Historica, aby przekonać się, jak dużo szczęścia trzeba mieć, by skompletować całą serię wydawniczą, ale także i miejsca, aby pomieścić cały ten księgozbiór. Dotyczy to także wielu encyklopedii czy słowników, jak choćby dziesięciotomowego *Glossarium mediae et infimae latinitatis [...] conditum a C. Du Fresne, domino Du Cange [...] cum supplementis* wydanego w latach 1883–1887¹. Obecnie w dobie komputeryzacji, dostępu do Internetu, digitalizacji danych², pojawiających się coraz liczniej bibliotek cyfrowych łatwiejszy staje się

¹ Dostępny na stronie poświęconej digitalizacji pozycji znajdujących się w Bibliothèque Nationale de France: <<http://gallica.bnf.fr/>>. Zainteresowani np. starodrukami znajdą tam ponad 420 pozycji łacińskojęzycznych (138 tytułów wydanych w XV w., 142 z XVI w.), osoby poszukujące encyklopedii czy słowników odnajdą tam ponad 90 wydawnictw (z tego 54 pozycje francuskojęzyczne, 16 po łacinie) z których 15 wydanych zostało w XVI w. (przykładowo: Estienne Robert, *Dictionarium seu Latinae linguae thesaurus [...]* z 1536 r., Guillaume Budé, *Forensium verborum & loquendi generum quae sunt a Gulielmo Budaeo proprio commentario descripta, gallica de foro parisiensi sumpta interpretatio. Gallicus forensium verborum index: cui ex adverso respondet latina ex Gulielmi Budaei forensibus collecta interpretatio* z 1545 r., Cornelius Valerius, *Dictionarium quatuor linguarum, teutonicae, latinae; Gallicae, & hispanicae: eas linguas discere volentibus, utilissima [...]* z 1556 r., *Dictionarium latinogallicum. Ex hos latini sermonis cum gallico idiomate consensus ita percipies [...]* z 1570 r.), 10 pozycji ukazało się w XVII w. (np. *Le grand dictionnaire françois–latin: augmenté outre infinies dictionnaires françoises, des mots de marine, venerie, et faulconnerie, des mots latins oubliez [...]* z 1614 r.) oraz po 30 tytułów z XVIII i XIX w. (m.in. wspomniany wcześniej słownik Du Cange czy *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum in veteris testamenti libros* z 1847 r.). *Gallica* to także czasopisma, zdjęcia, mapy oraz plany. Osoby zainteresowane manuskryptami z Bibliothèque Nationale de France powinny zajrzeć na stronie: <<http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/>>. Godna polecenia jest także Bibliothèque du Moyen Age: <<http://biblio.medieval.free.fr/Bibliomedieval2.html>>.

² Przykładowo: *Editionswissenschaftliche Kolloquien 2005/2007 Methodik — Amtsbücher Digitale Edition — Projekte*, hrsg. M. Thumser, J. Tandeci und A. Thumser, Toruń 2008, gdzie m.in.: I.H. Kropač, *Work in Progress: Vom Digitalisat zum edierten Text*, s. 167–183; W. Nowosad, *Polnische Quelleditionen auf CD–ROM*, s. 185–192; K. Kopiński, *Geschichtsquellen auf Polnischen Internetseiten*, s. 193–204; M. Glauert, *Potentiale und Probleme der Recherche von Archivgut im Internet*, s. 235–243. Rolę Internetu i digitalizacji danych w pracy historyka jako pierwsi podkreślili Izabela Skierska, Jakub Wąsik, Konrad Wnęk, zob.: I. Skierska, *Źródła historyczne na płytach kompaktowych*, *Kwart. Hist.*, 104, 1997, nr 3, s. 77–87; J. Wąsik, *Internet w badaniu dziejów średniowiecza*, „*Historia*”, 5, 1997, nr 2, s. 265–272; K. Wnęk, *Internet jako narzędzie w warsztacie historyka*, tamże, nr 1, s. 107–116. Ostatnio temat ten podejmowali m.in.: M.T. Szczepański, *Cyfrowa kolekcja czasopism humanistycznych (Bazhum)* [<<http://www.muzhp.pl/bazhum>>], *Przegl. Hist.*, 101, 2010, z. 1, s. 101–106; K. Peterski, *Internet w badaniach genealogicznych*, „*Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Genealogicznego*”, 1, 2006, s. 127–132; R. Hryszko, *Internetowe edycje źródeł historycznych w warsztacie dydaktycznym mediewisty*, w: *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn 2005, s. 89–94; W. Sieradzian, *Portale historyczne w Internecie. Nowy kształt warsztatu naukowego historyka?*, w: *Historyk — archiwista — komputer. Hi-*

dostęp do źródeł historycznych, edycji źródłowych, wyczerpanych od dawna opracowań czy czasopism. Osoba, która musi korzystać chociażby z Monumenta Germaniae Historica nie potrzebuje już podróżować od biblioteki do biblioteki w poszukiwaniu potrzebnego tomu. Wystarczy mieć dostęp do Internetu i wiedzieć, gdzie należy szukać w sieci. Pod adresem <<http://www.mgh.de/dmgh/>> znajduje się odsyłacz (Volltextsuche) do zdigitalizowanych (strona po stronie) tomów wydawnictwa³.

Przyjrzyjmy się, jak wygląda edycja polskich źródeł historycznych do połowy XVI w. w Internecie. Przy czym za „polskie” umownie przyjmujemy dla naszych rozważań źródła powstałe na terenie Królestwa Polskiego bądź dotyczące dziejów Królestwa Polskiego. Informacje dotyczące źródeł do wczesnośredniowiecznej historii Polski znajdujące się w rocznikach czy kronikach niemieckich znajdziemy na wspomnianej stronie zawierającej edycję Monumenta Germaniae Historica. Źródła czeskie czy ruskie oświetlające najwcześniejsze dzieje Polski odnaleźć możemy m.in. na witrynach *Centrum Medievalistických Studií* (<<http://147.231.53.91/src/index.php>>)⁴, czy na stronie *Ľtopisná Ukrajni IX–XVIII* (<<http://izbornyk.org.ua/>>) na której udostępniono m.in. najstarsze latopisy wydane w Polnoe Sobranie Russkih” Ľtopisej⁵. Istnieje wprawdzie strona *Srednevekovye istoričeskie istočniki vostoka i zapada* (<<http://www.vostlit.info/>>) zawierająca edycję źródeł do historii Polski, jest to jednak bardzo skromny wybór i w dodatku są to tłumaczenia na język rosyjski. Odnaleźć tam możemy tłumaczenia pojedynczych dokumentów Konrada Mazowieckiego, Bolesława Wstydlwego, Władysława Jagiełły, fragmenty z *Roczników* Jana Długosza (tylko lata: 1241, 1410, 1411), ale także obszerniejsze teksty takie jak: statuty Kazimierza Wielkiego, *L’ovskaâ russkaâ letopis’* (1498–1649), listy królowej Bony, Prawa Ormiańskie przez Zygmunta I nadane w Piotrkowie roku 1519⁶, czy księga poselska z lat 1575–1576 (<<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/polen.htm>>)⁷.

storky a nowoczesny system informacji archiwalnej: materiały z konferencji, Toruń 10 i 11 kwietnia 2003 roku, red. R. Degen, H. Robótka, Toruń 2004, s. 141–151; K. Narojczyk, *Internet dla historyków*, *Przeł. Hist.*, 93, 2002, z. 3, s. 321–340; *Multimedia w edukacji historycznej i społecznej*, red. J. Rulka, B. Tarnowska, Bydgoszcz 2002 (gdzie m.in.: M. Kujawska, *Internet w warsztacie historyka*, s. 31–43; W. Sieradzan, *Rola naukowo–dydaktyczna internetowych portali historycznych*, s. 44–50); *Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Szczecin 12–13 września 2002 r.*, t. 1, red. D. Nałęcz, Toruń 2002 (gdzie m.in.: H. Dudala, J. Dziwoki, *Wykorzystanie skanera we współczesnej archiwistyce — wady i zalety: dotychczasowe doświadczenia*, s. 77–86; A. Smith, *Dlaczego przekształcać na postać cyfrową*, s. 87–101); K. Jurek, *Internet w pracy nauczyciela historii*, „Wiadomości Historyczne”, 44, 2001, nr 4, s. 212–219; R. Bania, *Internet a warsztat naukowy historyka*, w: *Wstęp do badań historycznych. Nauki pomocnicze historii i archiwistyka w systemie kształcenia studentów historii szkoły wyższej. Materiały z ogólnopolskiej konferencji metodycznej zorganizowanej przez Zakład Nauk Pomocniczych Instytutu Historii Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim w maju 2000 roku*, red. M. Szczurowski, Toruń 2000, s. 79–84; P. Trafiłowski, *Internet — narzędzie pracy humanisty*, „Archiwista Polski”, 5, 2000, nr 3, s. 78–84.

³ W chwili pisania tekstu dostępne były: *Auctores antiquissimi* (20 pozycji), *Scriptores rerum Merovingicarum* (7 pozycji), *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum seac. VI–IX* (1 pozycja), *Gesta pontificum Romanorum* (1 pozycja), *Scriptores* (37 pozycji), *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* (34 pozycje), *Deutsche Chroniken* (9 pozycji), *Libelli de lite imperatorum et pontificum* (3 pozycje), *Staatsschriften des späteren Mittelalters* (10 pozycji), *Diplomata [Urkunden]* (30 pozycji), *Epistolae* (8 pozycji), *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit* (10 pozycji), *Briefe des späteren Mittelalters* (1 pozycja), *Epistolae saeculi XIII e regestis pontificum Romanorum selectae* (3 pozycje), *Epistolae selectae* (6 pozycji).

⁴ Tam odnajdziemy m.in.: *Codex diplomaticus Bohemiae*, *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*, *Codex diplomaticus Moraviae*, *Codex diplomaticus Silesiae* (tomy 15, 16, 18, 20, 22, 29 i 30), *Fontes rerum Bohemiarum*, *Monumenta Historica Boemiae*, *Regesta Bohemiae et Moraviae*. Więcej informacji o edycji źródeł dotyczących historii Czech, Słowacji i Moraw na stronach internetowych zob. P. Zmátlo, *Internet pre študentov histórie. Vysokoškolské učebné texty*, Ružomberok 2007.

⁵ M.in. *Ľtopis’* po Ipat’evskomu spisku, *Novgorodskáâ pervaâ letopis’* staršego izvoda, *Novgorodskáâ pervaâ letopis’* mlađšego izvoda, *Ľtopis po lavrent’evskomu spisku*, *Pověst’ vremân’nyh’ lēt’*, *Suzdal’skaâ lētopis’*. Tu także znajdują się teksty z okresu XI–XVIII w., przykładowo: *Pověst’ vremân’nyh’ lēt’ (Ľpats’kij spisok)* (*Lavrentiivs’kij spisok*); *Pravda Rus’ka*; *Kievskij lētopisnyj svod*; *Kiivs’kij litopis*; *Paterik Kiēvo–Pečers’kij*; *Galicko–volynskij lētopisnyj svod*”.

⁶ <<http://www.qypchaq.unesco.kz/Docs/Qypchaq–Heritage1/675–Pol.pdf>> ze strony „Digital Collection of Turkic Manuscripts” — Memorials: *Written Monuments of Turkic Languages* <<http://www.qypchaq.unesco.kz/Main–En.htm>>.

⁷ Większość znajdujących się na tej stronie dokumentów dotyczy jednak spraw „wschodnich”: dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego czy stosunków polsko–rosyjskich. Znajdują się tu np.: pisma Mikołaja Radziwiłła z 1564 r., relacje nuncjusza papieskiego Wincentego Laureo z lat 1575–1576, relacje kasztelana nowogródzkiego Aleksandra Iwanowicza Połubińskiego

Odczuwalny jest brak polskich stron internetowych dotyczących edycji i dostępu do średniowiecznych źródeł historycznych. Zadania tego nie spełnia *Mediewistyka.Net* (<<http://www.mediewistyka.net>>), która według twórców strony jest „miejszem wymiany wiadomości i publikacji między przedstawicielami różnych dyscyplin i środowisk mediewistycznych w Polsce”.

Od 2002 r. istnieje portal historyczny *Historicus* (<<http://historicus.umk.pl/>>), który powstał z inicjatywy pracowników Zakładu Metod Komputerowych Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jak możemy przeczytać na stronie głównej portalu: „obok podawania odnośników do poszczególnych stron naukowych ważnych dla polskiego historyka, głównie w języku polskim, starano się również wnieść swój własny, tzn. toruńskich historyków, wkład do globalnej biblioteki wirtualnej, w postaci stron zawierających źródła oraz opracowania online”. W 2004 r. *Historicus* nawiązał współpracę z Zarządem Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego. Na stronie portalu odnaleźć możemy linki do czasopism poświęconych historii Polski i powszechnej jak np. „Echa Przeszłości”, „Klio”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, „Kwartalnik Historyczny”, „Masovia”, „Wiadomości Historyczne”, „Zapiski Historyczne”. Praktycznie znikomy jest udział średniowiecznych tekstów źródłowych. Mamy tu link do *Wirtualnej Biblioteki Literatury Polskiej* (<<http://monika.univ.gda.pl/~literat/books.htm>>) oraz do strony *Meliton. Mediewistyka literacka online* (Medieval Literary Studies Online).

Meliton (<<http://meliton.gimnazjum.com.pl/m1.html>>) skupia linki i odsyłacze dotyczące m.in.: „lokalnych centrów mediewistycznych”, katalogów i wyszukiwarek internetowych, stron e-bibliotek, czasopism, słowników czy encyklopedii; tu także Czytelnik znajdzie najważniejsze strony internetowe w poszczególnych krajach dotyczące edycji średniowiecznych tekstów źródłowych czy manuskryptów dotyczących średniowiecza (zob. Aneks E).

Istniejącą lukę w dostępie do edycji źródeł do historii średniowiecznej Polski stara się wypełnić portal *Dziedzictwo Narodowe* (<<http://dziedzictwo.polska.pl/>>), który zamieszcza na swoich stronach internetowych *Katalog Skarbów Dziedzictwa Narodowego* (<<http://dziedzictwo.polska.pl/katalog/index.htm>>) oraz *Miasta w dokumencie archiwalnym* (<<http://miasta.polska.pl/>>).

Jak możemy przeczytać na stronie: „Celem serwisu jest umożliwienie szerszego dostępu do zasobów dziedzictwa narodowego oraz poszerzenie wiedzy społeczeństwa na ten temat poprzez prezentację wybranych, najcenniejszych zasobów polskich archiwów, bibliotek i muzeów. Wśród publikowanych materiałów znajdują się rękopisy, starodruki, pieczęcie, ryciny, mapy, fotografie i obrazy z różnych epok historycznych”. *Skarby Dziedzictwa Narodowego* ujęte zostały w 15 kolekcji: *Bezcenne dokumenty z Archiwum Archidiecezji w Milwaukee (USA)*⁸ — *Co kryją archiwa? Dwa oblicza archiwów. Curiosa w zbiorach archiwów państwowych — Dokumenty papieskie na przestrzeni wieków*⁹

z 1577 r. oraz liczne dokumenty i pisma z czasów „Dymitriady”. Zamieszczone na tej witrynie dokumenty, wbrew nazwie strony („średniowieczne źródła”), obejmują historię Polski aż do 1797 r.

⁸ Przykładowo: dokument księcia Henryka I Brodatego zatwierdzający fundację klasztoru cysterek w Trzebnicy z 1208 r., dokument księcia Henryka I Brodatego nadający klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu targ w Oleśnicy z 1214 r., dokument Tomasz I biskupa wrocławskiego potwierdzający klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu posiadanie wsi Biskupice z 29 VI 1256 r., dokument dotyczący układu zawartego między Tomaszem II, biskupem wrocławskim i Hartlibem, opatem klasztoru w Lubiążu a prepozytem klasztoru w Czarnowasach o dziesięciny z 30 XI 1282 r., dokument Władysława Łokietka zezwalający na wybudowanie szpitala pod Brześciem Kujawskim z 1294 r., dokument Bolka II Małego, księcia śląskiego, potwierdzający Henrykowi Sachinkirchen posiadanie dóbr koło Niemczy z 1363 r., dokument Kazimierza II, księcia śląskiego, pana na Cieszynie i Głogowie, z 1491 r., w którym książę zatwierdza testament Jorge.

⁹ Listę rozpoczyna bulla papieża Hadriana IV dla klasztoru w Czerwińsku z 18 IV 1155 r., w dalszej kolejności znajdują się m.in.: bulla papieża Celestyna III dla klasztoru Norbertanek w Strzelnie z 9 IV 1193 r., bulla Grzegorza IX w sprawie wsi Góra i Suchodół z 17 III 1228 r., bulla Grzegorz IX dla klasztoru w Dłubni z 11 VII 1229 r., bulla Innocentego IV w sprawie głoszenia krucjaty przeciwko Prusom z 24 IX 1243 r., bulla Jana XXII dla cystersów z Wąchocka z 12 VI 1329 r., bulla Bonifacego IX w sprawie edukacji cystersów z Królestwa Polskiego wydana 10 V 1401 r., bulla Marcina V w sprawie zawarcia rozejmu między Polską, Litwą i Zakonem Krzyżackim z 1 IX 1420 r. Ostatni z zamieszczonych dokumentów to bulla Leona XIII w sprawie dyspensy małżeńskiej dla Jana Zamysłowskiego i Marianny Rykickiej z 21 II 1878 r.

— *Grunwald 1410: 600 lat chwały*¹⁰ — *Kolekcja unikatowych atlasów morskich (XVI–XVIII) w zbiorach Biblioteki Gdańskiej*¹¹ — *Miasta w dokumencie archiwalnym*¹² — *Najstarszy poczet królów polskich (24 portrety królewskie z Muzeum Okręgowego w Toruniu)* — *Pieczęcie przy dokumencie traktatu toruńskiego z 19 X 1466 r.* — *Rysunki architektoniczne Tylmana z Gameraen* — *Skarby Archiwów Polskich* — *Skarby doby piastowskiej z Archiwum Głównego Akt Dawnych* — *Skarby doby andegaweńskiej z Archiwum Głównego Akt Dawnych* — *U źródeł polskiej demokracji*¹³ — *Włoskie i łacińskie dokumenty kancelarii osmańskiej z lat 1489–1538* — *Ziemie Rzeczypospolitej na mapach XVII i XVIII w.*¹⁴

Kolekcje: *skarby doby piastowskiej* (<http://f.polska.pl/ead/xml/piast_polskapl.xml>) i *skarby doby andegaweńskiej* (<http://f.polska.pl/ead/xml/andegawenowie_polskapl.xml>) ze zbiorów AGAD to elektroniczne inwentarze dostępne on–line. Jak możemy dowiedzieć się z „informacji dodatkowych” serwisu: „Opracowanie tego elektronicznego inwentarza jako projektu o nazwie: *Skarby doby piastowskiej ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie w postaci cyfrowej w Katalogu Skarbów Dziedzictwa Narodowego w portalu Polska.pl* było możliwe dzięki uzyskaniu w 2007 r. dotacji finansowej z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu operacyjnego: *Dziedzictwo kulturowe, priorytet 5 — Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego*”. Inwentarz ten obejmuje 450 dokumentów wystawionych do 1370 r. „Oprócz rejestrowanych dokumentów zamieszczono w nim skany z oryginałów (z wyjątkiem 51 dokumentów z działu Prussiae, które zostały zabrane w styczniu 1941 r. do Królewca, a następnie w 1944 r. wywiezione do Niemiec; obecnie są w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie–Dahlem) oraz o ile było to możliwe, teksty pochodzące z cytowanych wydawnictw źródłowych. Dla ułatwienia dodano wykaz działów Archiwum Koronnego Krakowskiego (np. dział Prussiae czy Livoniae), archiwów rodzinnych i instytucji zakonnych, do których odnosiły się dane dokumenty”. *Skarby doby piastowskiej* otwiera dokument z 18 IV 1155 r.¹⁵, zamyka zaś dokument z 8 XII 1370 r.¹⁶ *Skarby doby andegaweńskiej* za-

¹⁰ Udostępniono tutaj zdjęcia dokumentów dotyczących stosunków polsko–krzyżackich poczynając od dokumentów: z marca 1226 r. (Fryderyk II, cesarz potwierdza Hermanowi von Salza, wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego, przyszłe nadania księcia Konrada I Kazimierzowicza oraz przyznaje zakonowi przywileje w ziemi chełmińskiej i Prusach), z 23 IV 1228 r. (Konrad I Kazimierzowicz, książę Mazowsza i Kujaw, nadaje zakonowi krzyżackiemu ziemię chełmińską i wieś Orłowo na Kujawach) i zgody księcia Kazimierza na sąd rozjemczy z Zakonem wydanej przed 19 II 1263 r. po pokój brzeski między Zakonem Krzyżackim a Polską i Litwą z 31 XII 1435 r.

¹¹ Czytelnik może zapoznać się m.in. z: *Carta marina universalis* z 1530 r., *Cosmographia Petri Apiani per Gemman Frisium [...] nonnullis locis aucta [...] z 1564 r.*, *Dess Spiegel der Seefart, von Navigation des Occidentischen Meers oder der Westseen [...] In vielen See Carten [...] Durch [...] Lucam Johannem Wagener z 1589 r.*, *Speculum nauticum super navigatione maris occidentalis cofectum [...] per Lucam Johannis Aurigarium z 1591 r.*, Anthony Jacobsz, *De Lichtende Columne ofte Zee — Spiegel, inhoudente de Zee — Custen van de Noordtsche [...] Schipvaert z 1644 r.*, Joannes von Loon, *Klaer — Lichtende Noort — Star ofte Zee — Atlas z 1666 r.*

¹² Zamieszczone materiały dotyczą następujących miejscowości: Białystok, Bochnia, Bodzentyn, Bolimów, Brzozów, Chęciny, Chrzanów, Czersk, Czerwińsk, Jarosław, Karczew, Kazimierz Dolny, Kęty, Kielce, Kozienice, Książ Wielki, Lato-wicz, Leszno, Leżajsk, Lubartów, Łomża, Maków Mazowiecki, Malbork, Mława, Nasielsk, Olkusz, Pilica, Płock, Połaniec, Przasnysz, Przeworsk, Radzymin, Sierpc, Skawina, Sulejów, Suwałki, Sreńsk, Tarnogród, Ujazd, Warta, Wasilków, Wieruś, Wiśnicz, Wolbrom, Wschowa, Zabłudów.

¹³ Znajdują się tutaj m.in. dokumenty opisujące elekcje z lat 1586–1598 (uchwały sejmików i zjazdów, listy dygnitarzy, akty i uniwersały), a także dotyczące funkcjonowania staropolskiego parlamentaryzmu (np. dekret kasujący tzw. korekturę praw Taszyckiego uchwalony 13 XII 1534 r., dokument Zygmunta Starego potwierdzający prawo zasiadania posłów miasta Krakowa na sejmach i sejmikach z 27 II 1539 r., list sejmiku generalnego w Słonimiu do Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna”, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego, z 29 I 1600 r.).

¹⁴ Zainteresowane osoby odnajdą tutaj m.in.: mapy Królestwa Polskiego wydane w 1620 r., 1629 r., 1638 r., 1647 r., mapę Wielkiego Księstwa Litewskiego tzw. „Radziwiłłowską” z 1613 r., mapę Księstwa Wrocławskiego z 1663 r., mapę Dolnego Śląska z lat 1692–1694, mapę województwa poznańskiego z lat 1662–1665, mapy Pomorza Zachodniego z 1640 r. oraz z 1725 r., mapy Królestwa Prus i Prus Królewskich Rzeczypospolitej z 1702 r. i 1740 r.

¹⁵ „Adrian IV, papież, bierze pod opiekę klasztor kanoników regularnych w Czerwińsku wraz z jego dobrami w Płocku, Czerwińsku i Nasielsku”.

¹⁶ „Ludwik, król węgierski i polski, poleca staroście kaliskiemu zachowywać mieszczan kaliskich przy swobodach”.

wierają 370 dokumentów z lat 1371–1399. Kolekcja zaczyna się dokumentem z 3 II 1371 r.¹⁷ a kończy dokumentem z 28 XI 1399 r.¹⁸

Poruszanie się po skarbach bardzo ułatwiają zamieszczone na stronie katalogi i indeksy z obszernym wyjaśnieniem zasad stosowanych w tychże indeksach i katalogach. Katalog chronologiczny „porządkuje obiekty według daty ich powstania przyjmując wiek jako podstawową jednostkę czasu”, przy czym w każdym wieku zostały wyodrębnione podziały na grupy. Wiek XII i XIII to dokumenty pisane (rękopisy, bulle i brewe papieskie oraz roczniki), wiek XIV to dokumenty pisane (rękopisy oraz bulle i brewe papieskie), a także pieczęcie papieskie i pieczęcie monarsze; wiek XV składa się z dokumentów pisanych (rękopisy oraz bulle i brewe papieskie), pieczęci (papieskich, monarszych i samorządowych) oraz ikonografii; wiek XVI to podział na dokumenty pisane (rękopisy, bulle i brewe papieskie oraz starodruki), pieczęci (papieskie, monarsze, państwowe i samorządowe), ikonografię (rysunki i ryciny) i kartografię. Indeks geograficzny zawiera „nazwy geograficzne, topograficzne, podziałów administracyjnych, które występują w tytułach i opisach poszczególnych obiektów” znajdujących się na stronach *Dziedzictwa Narodowego*. Indeks osobowy składa się z nazw własnych „osób fizycznych wymienionych w tytułach i opisach poszczególnych obiektów” (m.in.: nazwiska osób i rodzin, nazwy rodów, pseudonimy osób). Katalog tematyczny grupuje obiekty w tematy, których dotyczy. Podobne możliwości wyszukiwania oferuje katalog typologiczny klasyfikujący obiekty pod względem typu prezentowanego źródła. Na tego rodzaju katalog składają się: dokumenty pisane (z podziałem na: bulle i brewe papieskie, czasopisma, druki ulotne, formularze, maszynopisy, publikacje drukowane, rękopisy, roczniki, starodruki, zapisy nutowe) — ikonografia (ekslibrysy, fotografie, grafika, karty pocztowe, malarstwo, plakaty, rysunki, rzeźby) — instrumenty naukowe — kartografia (atlasy, mapy, plany) — medale — militaria — muzyka — numizmatyka (banknoty, monety) — pieczęcie (dostojników kościelnych, monarsze, papieskie, państwowe, rycerskie, samorządowe) — przedmioty użytkowe — rzeźba — sztuka użytkowa. Dużym ułatwieniem w korzystaniu z zasobów *Dziedzictwa Narodowego* jest zamieszczone kalendarium pozwalające na przeglądanie obiektów według daty dziennej. Niestety pozycje pozbawione daty dziennej (np. testament Sławosza ze Sławoszowa z 1210 r., dokument biskupa liwońskiego Alberta z 1213 r. i wiele innych) nie są uwzględnione w tym indeksie. Kolejną formą wyszukiwania jest podział według instytucji przechowującej poszczególne obiekty: archiwa (archiwa państwowe i kościelne) — biblioteki — muzea — zbiory prywatne.

Źródła opublikowane, a także rękopiśmienne, dotyczące historii Polski uzupełnia *Federacja Bibliotek Cyfrowych* (<<http://fbc.pionier.net.pl>>). *Federacja Bibliotek Cyfrowych* (FBC), jak możemy przeczytać na jej stronie, „jest zbiorem zaawansowanych usług sieciowych opartych na zasobach cyfrowych dostępnych w polskich bibliotekach cyfrowych i repozytoriach uruchomionych w sieci *Pionier*. Zasoby te współtworzone są przez wiele instytucji naukowych i publicznych, takich jak wyższe uczelnie, biblioteki, archiwa, muzea czy ośrodki badawcze”. Jak informuje nas dalej portal „misją FBC jest: ułatwienie wykorzystania zasobów polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów — zwiększenie widoczności i popularyzacja zasobów polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów w Internecie — udostępnienie użytkownikom Internetu i twórcom bibliotek cyfrowych nowych, zaawansowanych usług sieciowych opartych na zasobach polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów”.

W chwili pisania tekstu w skład FBC wchodziło 77 bibliotek cyfrowych. Szczegółowe informacje wraz z liczbą udostępnionych (oraz planowanych) publikacji znajdzie Czytelnik na stronie FBC. Większość publikacji dostępnych jest w formacie dokumentów DjVu i aby korzystać z niego należy pobrać i zainstalować odpowiednie oprogramowanie, do którego Czytelnik znajdzie odsyłacz na stronie FBC. W mniejszym stopniu materiał udostępniany jest w formacie pdf (np. Podlaska Biblioteka Cyfrowa), czy jpg jako zdjęcia fotograficzne (np. Polska Biblioteka Internetowa).

¹⁷ „Sąd ziemski krakowski potwierdza zastaw części dziedzictwa w Jugowicach Franckowi, mieszczańinowi krakowskiemu, przez Stefana z Jugowic

¹⁸ „Les generaux conseillers” do spraw pomocy z powodu wojny do Idziego de Vanasseur poborcy podatku uchwalonego z okazji wojny przesyłają dowód podjęcia pewnej sumy pieniędzy.

Wpisując pozycje w znajdującej się w FBC wyszukiwarce należy pamiętać, że pojawiające się sugestie i hasła dotyczą publikacji dostępnych jak i planowanych oraz i to, że nie uwzględniono wszystkich możliwych podpowiedzi. Należy także zachować ostrożność i uwagę przy wpisywaniu tytułów bądź nazw serii wydawniczych; przykładowo: część tomów w wyszukiwarce FBC występuje pod hasłem *Codex diplomaticus Silesiae*, a część jako *Kodeks dyplomatyczny Śląska* (zob. przyp. nr 43).

Sporym mankamentem w korzystaniu z FBC (a w zasadzie z appletu DjVu) jest ograniczona możliwość przeszukiwania tekstu, długotrwałe wyszukiwanie poszczególnych słów w tekstach (o ile jest aktywna funkcja „znajdź tekst w dokumencie”), a w wielu przypadkach brakuje po prostu tej opcji. Osobom korzystającym z interaktywnych wyszukiwarek — jak alfabetyczne indeksy haseł gdzie po naciśnięciu żądanego słowa przechodzi się do zasadniczego tekstu (np. *Regesta Imperii* <<http://regesten.regesta-imperii.de/register/>>), czy interaktywne wyrazy w samym tekście, gdzie po zaznaczeniu danego wyrazu pojawiają się jego statystyki występowania w tekście, podany jest fragment zdania w którym występuje dany wyraz, ukazane są jego istniejące odmiany gramatyczne w tekście, kolejne odnośniki do dalszych partii tekstu (np. *Bibliotheca Latinitatis Mediaevalis* <<http://www.intratext.com/LATINA/>>) — zabraknie takich możliwości pracy z tekstem w FBC. W przeważającej większości interesującego nas materiału mamy do czynienia ze skanem tekstu, przy czym podane numery skanów (o czym też należy pamiętać) nie są numerami stron w tekście¹⁹. Prezentowane DjVu oferuje bardzo ograniczone możliwości pracy z tekstem: w przypadku braku aktywnej ikonki „znajdź tekst w dokumencie” pozostaje Czytelnikowi tylko przeglądanie tekstu, regulacja wielkości czytanego skanu, zapis dokumentu na dysku lub jego wydruk.

Pomimo tych ograniczeń i skromnych możliwości pracy z tekstem wielką zasługą FBC jest gromadzenie w jednym miejscu i udostępnienie Czytelnikom m.in. ważniejszych wydawnictw źródłowych do dziejów Polski średniowiecznej i nowożytnej. W Aneksie A wymieniamy najczęściej wykorzystywane w pracach mediewistycznych serie wydawnictw źródłowych.

Oprócz wymienionych w Aneksie A serii wydawniczych Czytelnik znajdzie w FBC wiele innych interesujących publikacji źródłowych dotyczących historii średniowiecznej Polski, dziejów poszczególnych regionów, historii miast czy wsi. Nie sposób w tym miejscu wymienić wszystkich interesujących nas pozycji (całość zdigitalizowanego zasobu FBC w momencie pisania tekstu liczyła ponad 700 000 woluminów). Za przykład niech posłużą niektóre wybrane tytuły zamieszczone w Aneksie B.

W FBC Czytelnik znajdzie także dzieła czy starodruki, których dostępność w wielu bibliotekach jest ograniczona, pozycje wielotomowe są niekompletne lub po prostu jest ich brak. Jako przykład podajmy prace Bartłomieja Groickiego²⁰, Mikołaja Jaskiera²¹, czy dzieła Pawła Szczerbica²². Zainte-

¹⁹ Np. rejestr poborowy powiatu kaliskiego z 1579 r. wydany w: *Źródła dziejowe*, t. 12: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, wyd. A. Pawiński, *Wielkopolska*, t. 1, Warszawa 1883 zaczynający się na stronie nr 108 jest na „skanie” nr 279.

²⁰ W FBC znajdują się: *Artykuły prawa maydeburckiego, które zową Speculum Saxonum: z łacińskiego języka na polski przełożone, y znowu drukowane roku 1560* oraz wydanie z 1565 r., *Porządek sądow y spraw miejskich prawa maydeburckiego z 1559 r. oraz z 1586 r., Porządek sądow y spraw miejskich Prawa Maydeburckiego: Teraz nowo wydrukowany, y na wielu mieyscach poprawiony [...] z 1616 r., Reyestr do Porządku y do Artykułów prawa maydeburckiego i cesarskiego z 1567 r. (?), Tytuły prawa majdeburckiego do porządku y do artykułów pierwey po polsku wydanych, w sprawach tego czasu nawięcey kłopotnych, s tegoż prawa magdebur. przydane z 1567 r. oraz z 1760 r.* Tytuły dzieł poszczególnych autorów podajemy według tytułów zamieszczonych na poszczególnych stronach bibliotek cyfrowych; niektóre z nich różnią się w treści w porównaniu ze stronami tytułowymi dzieł.

²¹ *Ivris Mvncipalis Maidebvrgensis Liber uulgo Weichbild nuncupatus [...] adiunctis simul glossis et textus interpretationibus [...] z 1535 r., Iuris provincialis quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres z 1602 r., Promptvarivm Ivris Provincialis Saxonici, quod Speculum Saxonum uocatur, tum et Municipalis Maideburgen[si] summa diligentia recollectum, et ad comunem editum utilitatem z 1535 r.*

²² *Ius municipale, to jest prawo miejskie maydeburskie nowo z łacińskiego i niemieckiego na polski język [...] przełożone z 1581 r., Promptuarium Statutorum omnium et Constitutionum Regni Poloniae. Per Paulum Szczerbic Secretarium S. R. M. conscriptum. Cum Indice Rerum et Verborum copiosissimo singulari euisdem Pauli Szczerbic studio et diligentia confectio. Cum Gratia et Privilegio S. R. M. z 1604 r., Speculum Saxonum albo prawo saskie i maydeburskie: porządkiem obiecadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzow zebrane a na polski język [...] przełożone z 1581 r.*

resowanym polecamy zasoby *Cyfrowej Biblioteki Druków Ulotnych Polskich i Polski Dotyczących z XVI, XVII i XVIII wieku*. Przykładem kolejnych zasług FBC jest także udostępnienie większości polskich herbarzy (zob. Aneks C).

Wymieńmy jeszcze, jako przykład, kilka tytułów zabytków historiograficznych XVI w. znajdujących się w FBC. Czytelnik znajdzie tu utwory, kroniki czy pamiętniki takich autorów jak m.in.: Marcin Bielski²³, Jost Ludwik Decjusz²⁴, Łukasz Górnicki²⁵, Aleksander Gwagnin²⁶, Rainhold Heidenstein²⁷, Jan Herburt²⁸, Marcin Kromer²⁹, Maciej z Miechowa³⁰, Stanisław Orzechowski³¹, Stanisław Sarnicki³², Maciej Strykowski³³, Bernard Wapowski³⁴.

²³ M.in.: *Kronika polska Marcina Bielskiego* wydanie Warszawa 1829–1833 i Sanok 1856; *Kronika wszystkiego świata*, Kraków 1551; *Kronika. tho iesth, Historya Swiata na sześć wiekow, a cztery Monarchie, rozdzielona z rozmaitych Historykow, tak w świętym piśmie Krześcijańskim Żydowskim, iako y Pogańskim, wybierana y na Polski ięzyk wypisana dosthathecznymi niż pierwey, s przydanim wiele rzeczy nowych: Od początku Swiata, aż do tego roku, który sie pisze 1564. s Figurami ochędożnymi y własnymi*.

²⁴ *De vetustatibus Polonorum liber I. De Jagellonum familia liber II. De Sigismundi regis temporibus liber III*, z 1521 r.

²⁵ M.in.: *Dzieje w Koronie Polskiej za Zygmunta I y Zygmunta Augusta aż do śmierci iego, Z przytoczeniem niektórych postronnych Ciekawości, od Roku 1538 aż do Roku 1572* wydania Warszawa 1754 i Sanok 1855.

²⁶ *Sarmatiae Europaeae descriptio, Sarmacia Europaeae Alexandri Historia praecipue memorabilium* b. d., *Z kroniki sarmacyi europejskiej: opisanie Polski, W. Ks. Litewskiego, ziemie ruskiej, ziemie pruskiej, ziemie inflantkiej, ziemie żmudzkiej*, Kraków 1860.

²⁷ *Rajnolda Hejdensztejna sekretarza królewskiego, Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Ksiąg XII, t. 1–2*, Petersburg 1857; w przygotowaniu *De bello Moscovitico quod Sthephanus Rex Poloniae gessit commentariorum libri VI* z 1588 r.

²⁸ *Annales Stanislai Orichovi Okszi: adiunximus vitam Petri Kmitae*, Dobromil 1611 (współautor); *Chronica, sive Historiae Polonicae [...] descriptio* z 1571 r., *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta. A Ioanne Herburto de Fulstin, tum Succamerario Premisliensi & S. R. M. Secretario, post vero Castellano Sanocensi, & Capitaneo Premisliensi. Propter exemplarium inopiam recussa*, Samoscii 1597; *Statuta y przywileie koronne z lacińskiego ięzyka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane y spisane przez [...] Jana Herborta z Fulstyna* z 1570 r.

²⁹ M.in.: *Historia prawdziwa o przygodzie żalosznej księżca finlandzkiego Jana i królowny Katarzyny, 1570; Kronika polska Marcina Kromera biskupa warmińskiego ksiąg XXX: dotąd w trzech językach, a mianowicie w lacińskim, polskim i niemieckim* wydana, na język polski z lacińskiego przełożona przez Marcina z Błażowa Błażowskiego i wydana w Krakowie w drukarni M. Loba r. 1611; *Martini Cromeri De origine et rebvs gestis Polonorvm libri XXX. Adiecta est in fine, eiusdem autoris funebris Oratio Sigismvndi regis uitam compendiose complexa* z 1555 r., *Martini Cromeri Orechovivs, sive de conivgio et coelibatv sacerdotvm commentatio, Ad Stanislauum Orechouium*, Kolonia 1564; *Martini Cromeri Varmiensis Episcopi Polonia: siue de origine et rebvs gestis Polonorum libri XXX*, Kolonia 1589; *Oratio Martini Cromeri in fvnerem optimi & maximi principis, Sigismundi, eius nominis primi Polonorum, Litvanorum, Russorum, Prussorum, & Masouiorum Regis, etc.*, Kraków 1548; *Polonia siue de sitv, popvlis, moribvs, magistratibvs et repvblica, regni Polonici libri duo*, Kolonia 1577; *[Rozmowy dworzanina z mnichem. I]. O wierze i nauce luterskiej*, Kraków 1554; *[Rozmowy dworzanina z mnichem. II]. Czego się chrześcijański człowiek dźieraćć ma [...]*, Kraków 1552.

³⁰ Znajdują się trzy pozycje planowane: *Historia delle due Sarmatie. Tradotta per il signore Annibal Maggi [...]* z 1562 r., *Pro conservanda hominum sanitate familiarissimo collecta stilbo. Iosephi Czimmermani Cracoviensis [...]* editio z 1535 r. i *Tractatus de duabus Sarmatiis asiana et europiana et de contentis in eis* z 1518 r.

³¹ M.in.: *Annales Stanislai Orichovi Okszi: adiunximus vitam Petri Kmitae*, Dobromil 1611; *De Bello Adversus Turcas Suscipiendo, Stanislai Orzechowski ad Equites Polonos oratio, aucta et recognita*, Kraków 1543; *Stanislai Orzechowski Rutheni Ad Sigismundum Poloniae regem Turcica secunda*, Kraków 1544.

³² *Annalium Polonicorum Qui in Lucem Propediem Aedentur Brevissima Synopsis [...]* Autore Stanislao Sarnicio [...], Kraków 1582; *[Constitutuiones]. Statvta y metrika przywileiow koronnych ięzykiem polskim spisane y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane przez Stanisława Sarnickiego*, Kraków 1594.

³³ *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiój Rusi Macieja Strykowskiego*, t. 1–2, Warszawa 1846; *Kronika Macieja Strykowskiego niegdys w Królewcu drukowana*, Warszawa 1766; *O wolności Korony Polskiej, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a o srogim zniewoleniu inszych Krolestw pod tyrańskim iarzmem Tureckim: y o rokoszniu ninieyszego tyrana Tureckiego Amurata, y wszystkich Krolow domu Ottomańskiego, krotki a skuteczny wywod: tudziesz ktorymby sposobem ta zła moc pogańska vkrocona być mogła. Matysa Strykowskiego przestroga*, w Konstantynopolu, według czasu istnie gwoli oyczynnie napisana, Kraków 1575.

³⁴ *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Xięstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535. Przez Bernarda z Rachtamowic Wapowskiego, ze świeżo odkrytego spółczesnego rękopismu, z języka lacińskiego na ojczysty przetłómaczył, przypisami objaśnił, poczet rzeczy i osób dodał Mikołaj Malinowski*, t. 1–3, Wilno 1847–1848; *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic*:

Federacja Bibliotek Cyfrowych to nie tylko pozycje wydane drukiem, ale to także miejsce prezentacji zasobów archiwalnych. Za przykład nich posłuży *Małopolska Biblioteka Cyfrowa* i *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*. Pierwsza z nich udostępnia zdigitalizowany materiał rękopiśmienny znajdujący się w Archiwum Państwowym w Krakowie, druga — archiwalia z Archiwum Państwowego w Poznaniu (zob. Aneks D) czy Biblioteki Kórnickiej PAN.

Innym ważnym miejscem, pomimo znacznie skromniejszych zasobów, które udostępnia zdigitalizowane pozycje książkowe jest *Domena Internetowych Repozytoriów Wiedzy* (DIR) zastąpiona obecnie serwisem *Otwarta Nauka* (<<http://dir.icm.edu.pl/pl/>>). DIR gromadzi zasoby polskie z dziedziny ekonomii, filozofii, geografii, historii, prawa i socjologii. Zdecydowaną przewagą tego serwisu nad FBC jest nawigacja po stronie i łatwość wyszukiwania wyrazów w tekstach. Znajdująca się na stronie DIR wyszukiwarka pozwala Czytelnikowi na wyszukiwanie słów tak w samym tekście, jak i w całej serii, na szybkie poruszanie się pomiędzy poszczególnymi tomami, między artykułami znajdującymi się w danym wydawnictwie oraz łatwe przechodzenie do poszczególnych stron. Jest to szczególnie przydatne i bardzo ułatwia pracę, jeśli zechcemy skorzystać np. ze zdigitalizowanego 15 tomowego Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Wpisując w wyszukiwarce poszukiwane hasło nie tylko otrzymamy informację, na której stronie i w którym tomie znajdziemy dany wyraz, ale możemy także ujrzeć kontekst i fragment zdania, w którym on występuje. W zasobach DIR znajduje się m.in. Archiwum Komisji Prawniczej³⁵ oraz seria *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 1–22 (tu m.in. Archiwum Komisji Historycznej, t. 1–5).

W ostatnim czasie (w ramach projektu realizowanego w Instytucie Historii PAN) pojawiła się w sieci elektroniczna edycja Słownika historyczno–geograficznego ziem polskich w średniowieczu (<<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php>>). Edycja ta objęła wszystkie wydane dotychczas zeszyty z serii Słownik historyczno–geograficzny... chociaż jak informuje nas portal: „Ze względu na ochronę interesów wydawnictw konieczne było wprowadzenie karencji dla dwóch najnowszych zeszytów. Będą one jednak sukcesywnie dołączane do edycji elektronicznej w miarę ukazywania się kolejnych zeszytów”. Znajdziemy tu: Słownik historyczno–geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu, Słownik historyczno–geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu, Słownik historyczno–geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu, Słownik historyczno–geograficzny województwa płockiego w średniowieczu, Słownik historyczno–geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, Słownik historyczno–geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu oraz zeszyty wydane poza serią Instytutu Historii PAN: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III: *Słownik historyczno–geograficzny województwa lubelskiego* i t. IV: *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, Adam Fastnacht, *Słownik historyczno–geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu* oraz Marek Derwich, *Materiały do słownika historyczno–geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.* Czytelnik znajdzie tu dokładny opis zasad zastosowanych przy edycji elektronicznej Słownika, objaśnienia do układu i konstrukcji haseł³⁶. Znajdująca się na stronie zakładka „Informacje dla użytkownika” dokładnie opisuje system wyszukiwania i możliwości pracy ze Słownikiem: przeszukiwać można wybrany zeszyt słownika bądź całość zamieszczonej edycji; istnieje też możliwość wyszukiwania alfabetycznego poszczególnych haseł.

część ostatnia czasy podługoszowskie obejmujące (1480–1535), wyd. J. Szujski, w: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 2, Kraków 1874.

³⁵ Brakuje tomu nr 7 i 10 Archiwum Komisji Prawniczej. Dostępne są także pozostałe tomy Archiwum Komisji Historycznej: t. 6–10, 12 (cz. 1–2) oraz 13 (seria 2, t. 1) zamieszczone na stronie Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Jednakże, w chwili pisania tekstu, wyszukiwarka FBC nie była w stanie odnaleźć tych pozycji. Dostęp do nich jest możliwy np. poprzez stronę *Gistoryá Belarusi IX–XVIII stagoddzau. Peršakrynicy*, która zawiera wykaz pozycji dotyczących historii Białorusi dostępnych w formie zdigitalizowanej w internecie <<http://starbel.narod.ru/el/a/htm>>.

³⁶ Ostatnio na temat edycji źródeł historycznych w Internecie zob. M.A. Suproniuk, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych publikowanych w Internecie. Wstępne założenie*, w: *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*, red. K. Migoń, M. Skalska–Zlat, Wrocław 2009, s. 165–171 (Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 3187).

W tym miejscu należy także wspomnieć o projekcie realizowanym w Towarzystwie Naukowym w Toruniu, w ramach projektu „PARTNERZY”: *Księgi pruskie* w Internecie <<http://www.ksiegi.pruskie.bydgoszcz.ap.gov.pl/projekt/index.php>>. Jak dowiadujemy się ze strony internetowej „W lipcu 2007 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu zdecydowało się na wystąpienie z projektem *Księgi pruskie w Internecie. Studium nad metodą elektronicznej publikacji źródeł* w ramach programu PARTNERZY Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. [...] W ramach projektu zaplanowano zeskanowanie średnio-wiecznych i nowożytnych ksiąg miejskich i ksiąg proveniencji krzyżackiej wydanych w minionych latach przez Towarzystwo Naukowe (11 wydawnictw źródłowych, w tym dwa dwutomowe, opublikowane w latach 1936–1997 — łącznie 13 „Fontesów”)³⁷. Są to: *Księga czynszów fary chełmińskiej (1435–1496) / Zinsbuch der Kulmer Pfarrkirche (1435–1496)*, wyd. Z.H. Nowak, J. Tandecki; *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej / Schuldbuch der Stadt Thorn aus der Zeit des Dreizehnjährigen Krieges*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz–Biskupowa; *Księga komturstwa gdańskiego / Danziger Komtureibuch*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz–Biskupowa; *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia 1387–1450 / Schöffnenbuch der Neustadt Thorn 1387–1450*, wyd. K. Ciesielska; *Księga ławnicza sądu przedmiejskiego Chełmna 1480–1559 (1567) / Schöffnenbuch des Vorstädtischen Gericht in Kulm 1480–1559 (1567)*, wyd. Z.H. Nowak, J. Tandecki; *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia / Schöffnenbuch der Altstadt Thorn*, wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, cz. 1: (1428–1443) i cz. 2: (1444–1456); *Księga rachunkowa urzędów rybickich komturstw malborskiego i dzierzgońskiego 1440–1445 / Rechnungsbuch der Fischmeisterämter der Marienburger und Christburger Komturei 1440–1445*, wyd. Z.H. Nowak, J. Tandecki; *Księga Theudenkusa (Theudenkus–Buch)*, wyd. L. Koczy [w przygotowaniu]; *Księga żołdu Związku Pruskiego z okresu wojny trzynastoletniej 1454–1466 / Lösungsbuch der Söldner des Preussischen Bundes aus der Zeit des Dreizehnjährigen Krieges*, wyd. A. Czacharowski [w przygotowaniu]; *Liber scabinorum Veteris Civitatis Thoruniensis 1363–1428*, wyd. K. Kaczmarczyk; *Nowa księga rachunkowa Starego Miasta Elbląga: 1404–1414 / Neues Rechnungsbuch der Altstadt Elbing: 1404–1414*, wyd. M. Pelech, cz. 1: (1404–1410) i cz. 2: (1411–1414). Ponadto zamieszczone zostały, wydane w ostatnich latach, następujące księgi: *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1456–1479)*, wyd. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2007; *Księga kamlarii miasta Torunia z lat 1453–1495*, wyd. K. Kopiński, K. Mikulski, J. Tandecki, Toruń 2007; *Księga przyjęć do prawa miejskiego Młodego Miasta Gdańska z lat 1400–1455*, wyd. K. Kopiński, P. Oliński, Toruń 2008; *Księga rady Młodego Miasta Gdańska z lat 1404–1459*, wyd. K. Kopiński, P. Oliński, Toruń 2008 <<http://www.ksiegi.pruskie.bydgoszcz.ap.gov.pl/projekt/zrodla.php>>.

Piszący te słowa zdaje sobie sprawę, że jest to tylko zasygnalizowanie tematu i bardzo skrócone opisanie podstawowego zasobu wydawnictw źródłowych w sieci. Listę dostępnych pozycji można łatwo zastąpić dłuższą listą brakujących wydawnictw i tytułów. Wymieńmy chociażby Bullarium Poloniae, Corpus inscriptionum Poloniae, Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, Schlesisches Urkundenbuch, Słownik staropolski czy Polski Słownik Biograficzny. Zasoby rękopiśmienne archiwów kościelnych i większości państwowych nie oglądają światła dziennego, nawet informacje o ich zasobach nie są dostępne w formie elektronicznej, a istniejące katalogi kartkowe pozostawiają też wiele do życzenia. Listę pożądaných tytułów, które chciałoby się ujrzeć w Internecie można długo wyliczać...

Digitalizacja materiałów rękopiśmiennych, edycji źródłowych czy starodruków to przede wszystkim zabezpieczanie istniejących zbiorów. Wystarczy przecież wykonać jedno zdjęcie lub skan dobrej jakości, aby móc tworzyć niezliczone kopie obrazu, zmieniać jego kolor, kontrast, jasność, balansować nasyceniem barw bez konieczności ruszania oryginału. Podobnie sprawa wygląda z mapami³⁷.

³⁷ Osoby wykorzystujące mapy w swoich badaniach czy zainteresowaniach nie potrzebują już gromadzić stosów odbitek kserograficznych często nienajlepszej jakości. Na stronie <<http://polski.mapywig.org/news.php>> udostępnione są skany map wydanych przez Wojskowy Instytut Geograficzny w latach 1919–1939, m.in.: mapa operacyjna Polski w skali 1: 300 000, mapa taktyczna Polski 1: 100 000, fragmenty mapy szczegółowej Polski 1: 25 000, *Karte des Deutschen Reiches* 1: 100 000 (Grossblatt), *Karte des Westlichen Russlands* 1: 100 000, *Kreis– Wander– Umgebungs– und Sonstige Karten* 1: 100 000,

Digitalizacja to także najlepsza forma udostępniania i rozpowszechniania informacji o posiadanych zasobach. Niezbyt zrozumiała polityka wielu bibliotek utrudniająca korzystanie m.in. z najnowszych publikacji naukowych (tzw. „ochrona praw autorskich”) spowodowała, że coraz więcej osób poszukuje książek w sieci jako pliki pdf. Poszukiwania i wyszukiwanie książek zaczyna się praktycznie nie w katalogach bibliotek uniwersyteckich, ale na stronach takich jak: *AvaxHome* (<<http://avaxhome.ws/>>), *Google Books* (<<http://books.google.com/>>), *Open Library* (<<http://openlibrary.org/>>), *Revelation* (<<http://revelation-online.blogspot.com/>>), *Scribd* (<<http://www.scribd.com/>>), *Online Books Page* (<<http://onlinebooks.library.upenn.edu/>>) czy *Ebook and Texts Archive* (<<http://www.archive.org/details/texts>>) skąd można ściągnąć potrzebne pozycje. To tu można praktycznie bez żadnych ograniczeń korzystać z najnowszych pozycji (ostatnio zamieszczono np. *Encyclopedia of Society and Culture in the Medieval World*, New York 2008 r., t. 1–4, czy *Handbook to Life in the Medieval World*, New York 2008 r., t. 1–3), wymieniać się posiadanymi książkami, przeszukiwać oferty innych osób. Coraz więcej osób liczy swój „księgozbiór” nie w ilości stojących woluminów na półkach, ale wielkości MB (a raczej GB) na dyskach w komputerach.

Powszechna dostępność Internetu wymogła niejako na historykach konieczność posługiwania się Internetem w swoich badaniach i poszukiwaniach. Internet to nie tylko dostęp do zdigitalizowanych rękopisów, starodruków, książek, map czy rysunków, ale miejsce, które stało się również — w wielu dziedzinach badań — podstawowym narzędziem prezentacji wyników badań, wymiany myśli, powstawania projektów, czy dyskusji naukowej. Mamy tu na myśli coraz liczniej pojawiające się czasopisma internetowe, których nie znajdziemy w żadnej bibliotece. Obecnie coraz częściej publikowanie artykułów czy materiałów z konferencji ma miejsce właśnie w Internecie — tak ze względu na dostępność publikacji, jak i mniejsze koszty związane z wydaniem ich drukiem. Za przykład może nam posłużyć strona: *The Medieval Page: Sources for Medieval Studies on the WWW* (<<http://www.efn.org/~acd/medievalpage.html>>), gdzie znajdziemy takie czasopisma jak: „Different Visions: A Journal of New Perspectives on Medieval Art”, „Digital Medievalist”, „Essays in Medieval Studies”, „Electronic bulletin of the Dante society of America”, „Lectura Dantis”, „Heliotropia”, „The Medieval Review”, „Medievales”, „Pecia: Le livre et l'ecrit”, „Peregrinations”, „Perspicuitas”, „Reti Medievali”, „A collection of medieval and related e-journals” oraz „Medieval and Renaissance Studies Periodicals”. Podobne zadanie spełnia inny portal: *The Central and Eastern European Online Library* (<<http://www.ceeol.com/aspx/Indexlists.aspx>>), który skupia na swojej stronie wielojęzyczne czasopisma dotyczące antropologii, archeologii, ekonomii, filozofii, folkloru, historii, prawa, sztuki i wielu innych dziedzin. Śledzenie najnowszych publikacji, zapoznawanie się z wynikami najświeższych badań wymusza na historykach (i nie tylko) korzystanie z Internetu.

Pojawia się czasem obawa i słyhać dyskusje, czy digitalizacja źródeł historycznych nie pozbawi historyków przyjemności obcowania ze źródłem, dotykania i oglądania kilkusetletnich dokumen-

*Topographische Karte 1: 25 000 (Messtischblatt), Übersichtskarte von Mitteleuropa 1: 300 000, fragmenty Generalkarte von Mitteleuropa 1: 200 000, fragmenty Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75 000, skorowidze map WIG, plany miast, literatura dotycząca map WIG i kartografii polskiej (np. wybrane artykuły z „Polskiego Przeglądu Kartograficznego” z lat 1923–1934). Serwis: <<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/3felmeres.htm>> zamieszcza austro-węgierską mapę Europy Środkowej w skali 1: 200 000 sprzed 1914 r. (tzw. trzecia mapa wojskowa); Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa zamieściła w swoich zbiorach zdigitalizowaną tzw. mapę Wojciecha Chrzanowskiego *Karta dawniej Polski z przyległymi okolicami krajów sąsiednich według nowszych materiałów* w skali 1: 300 000, wydaną w Paryżu w 1859 r. <<http://kpbk.umk.pl/dlibra/doccontent?id=35709&dirids=1>>; FBC udostępnia także *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej wydany z zasiłkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Epoka przelomu z wieku XVI na XVII. Dział II: Ziemia ruska Rzeczypospolitej* (17 arkuszy w skali 1: 300 000, wyd. Wiedeń 1899–1904). *Topograficzna karta Królestwa Polskiego*, czyli tzw. Mapa Kwatermistrzostwa w skali 1: 126 000, wydana z datą 1839 dostępna jest na stronie: <http://mapy.ziomal.org/mapy/mapy_wieloarkuszowe/topograficzna_karta_krolestwa_polskiego.126k/>; por. także tzw. mapy józefińskie: <<http://oldmaps.geolab.cz/>>; zob. m.in.: The Library of Congress — Map Collection: <<http://memory.loc.gov/ammem/gmdhtml/gmdhome.html>>; Barry Lawrence Ruderman Antique Maps: <<http://www.raremaps.com/>>, Index of Cartographic Images Illustrating Maps of the Early Medieval Period 400–1300 A.D.: <<http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/EML.html>>, czy WWII Aerial Photos and Maps <<http://www.wii-photos-maps.com/index.html>>.*

tów, emocji związanych z pracą nad rękopisami... Obserwując tempo pojawiania się kolejnych dokumentów w sieci, widząc niezrozumiałą czasami politykę władz archiwów państwowych, a przede wszystkim kościelnych (związanych z udostępnianiem materiału rękopiśmiennego), ich opory przed digitalizacją posiadanych zasobów, to zauważymy, że historycy w Polsce mają zapewniony na długie lata (jeśli nie dziesięciolecia) bezpośredni kontakt ze źródłami historycznymi.

Aneks A:

Ważniejsze serie wydawnictw źródłowych dotyczące historii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Polski znajdujące się w zasobach Federacji Bibliotek Cyfrowych

Acta Tomiciana (t. 1–12)³⁸ — *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego (1501–1506)* — *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (t. 1–25)³⁹ — *Akty, odnoszące się do historii Źnoju i Zapadnoj Rossii sobrannye i izdannye Arheografičeskoû Kommissieû*, t. 1 (1361–1598), t. 2 (1599–1637)⁴⁰ — *Akty izdavaemye Vilenskoû Kommissieû dlâ razbora drevnih aktov*⁴¹ — *Arheografičeskij sbornik dokumentov odnoszących się do historii S'vero-Zapadnoj Rusi izdavaemyj pri upravlenii Vilenskogo Učebnogo Okruga* (t. 1–14) — *Codex diplomaticus Poloniae*⁴² — *Codex diplomaticus Prussicus: Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg, nebst Regesten* (t. 1–6) — *Codex diplomaticus Silesiae* (t. 1–36)⁴³ — *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (t. 1–4)⁴⁴ — *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (t. 1–3) — *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430* — *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*⁴⁵ — *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (t. 1–4) — *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (t. 1–11) — *Materyały do historii Jagiellonów z archiwów weneckich* (cz. 1–3) — *Matricularum Regni Poloniae summaria* (t. 1–4) — *Monumenta Poloniae Historica* (t. 1–6) — *Monumenta Poloniae Historica. Series nova*⁴⁶ — *Monumenta Poloniae Paleographica* (t. 1–2 oraz tabularum argumenta I–XXVII i XXVIII–LXVIII) — *Monumenta Poloniae Vaticana*⁴⁷

³⁸ W FBC znajduje się także *Indeks osobowy i miejscowości obejmujący tomy 1–8* oraz artykuł Ryszarda Marciniaka *Ze studiów nad zbiorem Acta Tomiciana. Dzieje zwodu Sapieżyńskiego–Radziwiłłowskiego w okresie Oświecenia*.

³⁹ W chwili pisania tekstu niekompletny był tom 20 (cz. 1) i 21 (cz. 2).

⁴⁰ Dostępne są także tomy z dokumentami z XVII w. (t. 7, 8 i 11).

⁴¹ Tomy: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 13 i 14 (występują pod nazwą: Akty izdavaemye Vilenskoû Arheografičeskoû Kommissieû) oraz t. 21, 22, 23, 24 i od tomu 30 do 38. Całość serii (w formacie pdf i DjVu) dostępna jest na stronie Runivers <<http://runivers.ru/lib/book3036/9547/>>.

⁴² W momencie pisania tekstu udostępnione były: t. 1 (wyd. L. Ryszczewski) i t. 2, cz. 1. (wyd. A. Muczkowski); w wyszukiwarce FBC tom 1 występuje pod nazwą „kodeks dyplomatyczny Polski”.

⁴³ Tomy od 1 do 6, t. 7 (cz. 1, 2, 3), t. 8, 10 i 12 występują w wyszukiwarce FBC pod polską nazwą Kodeks dyplomatyczny Śląska; pozostałe tomy: 9, 11, od 13 do 29, 30 (cz. 1–2, cz. 3–5), od 31 do 36 pod nazwą *Codex diplomaticus Silesiae*.

⁴⁴ Tom 2 i 4 występuje w wyszukiwarce FBC jako *Urkunden der Jahre 1341–1375 nebst Nachträgen von 1240–1340* oraz *Urkunden der Jahre 1424–1435 und Nachträge*.

⁴⁵ Cyfrowa Biblioteka Narodowa udostępnia *Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie: Historiae Polonicae libri XII*, t. 1–5, Kraków 1873–1878 [tekst łaciński], t. 4 i 5, Kraków 1869–1870 [tłumaczenie polskie w przekładzie K. Mecherzyńskiego]. Cyfrowa Biblioteka Narodowa zamieściła wprawdzie 12 tomów wydanych w latach 1961–2004, ale jak głosi informacja przy każdym tomie: „Utwór chroniony prawem autorskim. Publikacja cyfrowa jest dostępna na stanowiskach komputerowych w czytelnich Biblioteki Narodowej”. Aż chciałoby się dowiedzieć w jaki sposób „na stanowiskach komputerowych w czytelnich Biblioteki Narodowej” utwór jest „chroniony prawem autorskim”?

⁴⁶ W momencie pisania tekstu dostępne były tylko t. 5: *Annales Cracovienses priores cum calendario (Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz)* i t. 11: *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*. Podobnie jak w przypadku *Roczników* Jana Długosza „Utwór chroniony prawem autorskim. Publikacja cyfrowa jest dostępna na stanowiskach komputerowych w czytelnich Biblioteki Narodowej”.

⁴⁷ W chwili pisania tekstu udostępnione były: t. 1: *Acta Camerae Apostolicae (1207–1344)*, t. 2: *Acta Camerae Apostolicae (1344–1374)*, t. 3: *Analecta Vaticana 1202–1366*, t. 8: *Acta Bonifacii papae IX, fasc. 1 (1389–1391)*; dla okresu późniejszego (lata sześćdziesiąte XVI w.) także tomy 4, 5, 6 i 7.

— *Polska XVI wieku pod względem geograficzno–statystycznym* (t. 1–12)⁴⁸ — *Pommersches Urkundenbuch* (t. 1–6) — *Preussisches Urkundenbuch* (t. 1: cz. 1–2) — *Regesta historico–diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525* (t. 1–2) — *Scriptores rerum silesiacarum* (t. 1–17) — *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów* (t. 1–2) — *Skarbiec historii polskiej* (t. 1–2) — *Słownik polszczyzny XVI wieku* (t. 1–33)⁴⁹ — *Starodowane Prawa Polskiego Pomniki* (t. 1–12)⁵⁰ — *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana* (t. 1–4) — *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae* (t. 1–4) — *Volumina legum* (t. 1–9)⁵¹ — *Zbiór pamiętników do dziejów polskich* (t. 1–4) — *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych* (t. 2, 5, 6).

Aneks B:

Przykładowe edycje źródeł historycznych dotyczących średniowiecznej i wczesnonowożytnej Polski, poszczególnych regionów oraz miast polskich znajdujące się w zasobach Federacji Bibliotek Cyfrowych

Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis (Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich); *Codex diplomaticus Ordinis Sanctae Mariae Theutonicorum* (Urkundenbuch zur Geschichte des Deutschen Ordens: insbesondere der Ballei Coblenz); *Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, t. 1 (1365–1440); *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku; kalendarze z XVI w.*⁵²; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. 1 (1387–1507)*; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*⁵³; *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, cz. 1–2; *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*, cz. 1; *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*; *Kronika Jana z Czarnkowa, archidyakona gnieźnieńskiego podkanclerzego królestwa polskiego (1370–1384)*; *Kronika mistrzów pruskich na Polskie z Niemieckiego przełożona, z przydaniem rzeczy pamięci godnych [...] Marcina Muriniusa*; *Księga ławnicza [przemyska] 1402–1445*; *Księga ławnicza [przemyska] 1445–1452*; *Księga ławnicza miejska 1441–1448* (Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, t. 4); *Księga ławnicza nowego miasta Torunia 1387–1450*; *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*; *Księgi sądowe brzesko–kujawskie 1418–1424*; *Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419*, cz. 1–2; *Księgi sądowe miasta Wąwolnicy z lat 1476–1500*; *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792*; *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska: z rękopisu sławiańskiego przepisane, wypisami z wremennika softyjskiego pomnożone, przypisami i objaśnieniami dla czytelników polskich potrzebnymi opatrzone przez Ignacego Daniłowicza*; *Materyały do historii miasta Biecza 1361–1632*; *Najstarsza księga sądowa wsi Trześniowa 1419–1609*; *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa 1300–1400*; *Podział administracyjny województwa ruskiego i bełskiego w XV wieku*; *Pommerellisches Urkundenbuch*; *Preussische Regesten bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts*; *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*⁵⁴; *Przegląd wydawnictw średniowiecznych zapisek i rot sądowych z ksiąg grodzkich i ziemskich*; *Rachunki dwo-*

⁴⁸ Tom 6 składa się z 3 części, tom 7 z 2 części.

⁴⁹ T. 33 kończy się na haśle: „Przypytywać się”.

⁵⁰ Tom 7 obejmuje z. 1–3, tom 8 obejmuje z. 1–2.

⁵¹ W FBC znajduje się także „Inwentarz voluminow legum przedruk wydania XX Pijarów”, cz. 1: do tomów 1–6, Petersburg 1860.

⁵² Kalendarze liturgiczne m.in. z lat: 1518, 1531, 1533, 1534, 1536, 1537, 1539, 1540, 1542–1547, 1549, 1550, 1551, 1553, 1554–1565, 1568, 1571–1573, 1576.

⁵³ W chwili pisania tekstu Cyfrowa Biblioteka Narodowa zamieściła tylko tom drugi kodeksu.

⁵⁴ W FBC dostępne są tomy: t. 1 (1507–1586), cz. 1–2 oraz t. 2 (1587–1696), cz. 2.

ru króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420; *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*; *Regestr zločyńców grodu sanockiego 1554–1638*; *Regesten aus zwei Missivbücher des XVI. Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv*; *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bygdoszczy podług rękopisu z 1532 roku*; *Sobranie gosudarstvennyh' i častnyh' aktov', kasaũšsihsá istorii Litvy i soedinennyh' s' nej vladěnij, (ot' 1387 do 1710 goda)* [Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prawnych posługujących do rozjaśnienia dziejów Litwy i złączonych z nią krajów (od 1387 do 1710 r.)], cz. 1; *Stadtbuch von Posen*, t. 1: *Die Mittelalterliche Magistratsliste, die ältesten Protokollbücher und Rechnungen*; *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego naprzód, za Naiśniejszego Hospodara Króla Jegomości Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588... teraz zaś piąty raz, za szczęśliwie panującego Naiśniejszego Krola jegomości Augusta Trzeciego przedrukowany*; *Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*⁵⁵; *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, t. 1–2; *Urkundenbuch zur Reformationgeschichte des Herzogthums Preußen*, t. 1; *Zaginione księgi sądowe województwa ruskiego i bełskiego*; *Zbiór dokumentów małopolskich*⁵⁶; *Ziemia sanocka w XV stuleciu*, cz. 1–2; *Zrzodlopisma do dziejow Unii Korony Polskiej i W. Ksiestwa Litewskiego*, cz. 2.

Aneks C:

Herbarze udostępnione w zasobach Federacji Bibliotek Cyfrowych⁵⁷

Arma Regni Poloniae Marka Ambrożego z Nysy; *Der abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien* (K. Błażek) t. 1–3; *Heraldica to iest osada klejnotow rycerskich y wiadomość znakow herbowych* (J.A. Jabłonowski); *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego (dopełnienie Niesieckiego): wydanie z rękopisu*; *Herbarz Polski* (A. Boniecki)⁵⁸, t. 1–16; *Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi w wszystkich stanów i czasów: ułożony porządkiem alfabetycznym na podstawie herbarza Niesieckiego i manuskryptów* (H. Stupnicki), t. 1–3; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza*, t. 1–10; *Herbarz polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany*, t. 1; *Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony. Gerbovník dvorjanskich rodov Carstva Pol'skago, vysočajše utverždennyj* (N.I. Pavliščev), cz. 1–2; *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce* (S. Dziadulewicz); *Herbarz starodawnej szlachty podług Heraldyków polskich z dopełnieniem do czasów obecnych* (J.K. Wilczyński); *Herbarz szlachty prowincyi witebskiej*; *Herbarz wielu domow Korony Polskiej y W. X. Litewskiego dla niezupelnego opisanja, albo opuszczenia, y wielu odmiennosci nieprzyzwoitych, za dawnych y pozniejszych autorow, herby z rodowitoscia wyrazajacych, nie mało dotąd ukrzywdzonych, zebraniem wielu familii we dwa tomy* (S. Duńczewski), t. 1–2; *Herby szlachty polskiej* (Z. Leszczyć), t. 1–2; *Herby y familie rycerskie tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie Litewskim zebrane przez X. Kaspra Niesieckiego; Insignia seu Clenodia Regis et Regni Poloniae. Z kodeksu kórnickiego wydał dr. Z. Celichowski; Korona polska przy zlotey wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego*

⁵⁵ Dostępne są: t. 6, z. 1: *Wybór zapisek sądowych grodzkich i ziemskich wielkopolskich z XV wieku* (t. 1, z. 1) oraz t. 7: *Nieznanne zapiski heraldyczne z ksiąg wiślickich XIV/XV wieku*.

⁵⁶ W chwili pisania tekstu dostępna była tylko część 4 (dokumenty z lat 1211–1400).

⁵⁷ Tu także znajdziemy się m.in.: *Herbarz starodawnej szlachty podług heraldyków polskich z dopełnieniem do czasów obecnych*, w: „Miesięcznik Heraldyczny”. Organ Polskiego Towarzystwa Heraldycznego wydawany przez Oddział Warszawski, 18, 1939, nr 7–8; A. Małcki, *Studia heraldyczne*, t. 1, Lwów 1890. Z publikacji planowanych FBC warto wspomnieć o Pietro Andrea Mattioli, *Herbarz ginak Bylinář welmi užitečný, a figurami [...] ozdobeny [...] na českau ržeč od [...] Thadeásse Hágka z Hágku přeložený [...]. Při koncý přidano Kratke naučení a zprawa o rozličnem distylowanii a pálení wod [...]* z 1562 r.

⁵⁸ Tu także znajduje się „Herbarz Polski. Uzupełnienia i sprostowania do części 1”.

kleynotami [...] ozdobiona [...] podana przez X. Kaspra Niesieckiego [...], t. 1–4; Ks. Wojciecha Wiiiuka Kojalłowicza herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany *Nomenclator*; *Poczet rodów szlachty polskiej wieków średnich* (F. Piekosiński)⁵⁹; *Pommersches Wappenbuch gezeichnet und mit Beschreibung der Wappen und historischen Nachweisen versehen*, (J.T. Bagmihl), t. 1–5; *Przewodnik heraldyczny: monografie kilkadziesiątu znakomitszych rodzin, spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających* (A.A. Kosiński), t. 1–5; *Przesło ze Zwierzyńca Mikołaja Reja*; *Rocznik szlachty polskiej* (J.S.T. Dunin Borkowski), t. 1–2; *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej* (S. Uruski), t. 1–15; *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz* (L. Dorst), t. 1–3; *Spis nazwisk szlachty polskiej* (J.S.T. Dunin Borkowski); *Wappen- und Handbuch des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgesessenen Adels* (A.F. Krane); *Wappenbuch der Schlesischen Städte und Städtel* (H. Saurma); *Złota księga szlachty polskiej* (T. Żychliński), t. 1–31.

Na stronie „Clenodium” (<<http://www.clenodium.eu/>>) zainteresowany Czytelnik znajdzie wizerunki herbów angielskich, francuskich, hiszpańskich, irlandzkich, niemieckich, polskich, portugalskich, szkockich, walijskich i włoskich.

Aneks D:

Przykłady rękopiśmiennych archiwaliów w zasobach Federacji Bibliotek Cyfrowych

Ograniczając prezentację materiału do przełomu XVI/XVII w. w zasobach Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej znajdziemy m.in. zdigitalizowane: *Acta succamerarialia districtus Cracoviensis et Proszoviensis* (TC 410) z lat 1596–1616, *Acta succamerarialia districtus Czchoviensis et Bieciensis* (TC 409) z lat 1583–1603, *Acta succamerarialia palatinatus Cracoviensis* (TC 406) z lat 1538–1592, (TC 407) z lat 1564–1578, (TC 408) z lat 1570–1583, *Consularia Cracoviensia. Inscriptiones: księga radziecka krakowska* (427) z lat 1392–1411, *księga radziecka krakowska* (428) z lat 1412–1449, *księga radziecka krakowska* (429) z lat 1459–1483, *Registrum perceptorum et distributorum proventuum civitatis Cracoviensis — rejestr główny dochodów i wydatków miejskich*: rkps 1587 (lata 1390–1391), rkps 1588 (lata 1392–1393), rkps 1589 (lata 1395–1399), rkps 1590 (1400 r.), rkps 1591 (lata 1401–402), rkps 1592 (lata 1403–1404), rkps 1593 (1405 r.), rkps 1594 (lata 1407–1410), rkps 1595 (1414 r.) i rkps 1596 (1431 r.), *Scabinalia Cracoviensia: księga ławnicza krakowska [1]* z lat 1310–1375, *księga ławnicza krakowska [2]* z lat 1365–1376, *księga ławnicza krakowska [3]* z lat 1390–1397, *księga ławnicza krakowska [4]* z lat 1408–1416, *księga ławnicza krakowska [5]* z lat 1419–1430, *księga ławnicza krakowska [6]* z lat 1431–1446, *Testamenta in officio consulari Cracoviensi: księgi testamentów* z lat 1427–1623.

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa w swoich pozycjach zamieściła liczne rękopiśmienne dokumenty do historii Poznania z lat 1253–1790, akt miasta Gniezna z lat 1587–1808⁶⁰, akta miasta Pobiedziska z lat 1504–1813⁶¹, akta miasta Kobylna z lat 1303–1816, akta miasta Konina z lat 1507–1792⁶² wraz

⁵⁹ Rocznik Towarzystwa Heraldycznego, Lwów 1910, t. 2; tu także znajdują się: „Wypisy heraldyczne z ksiąg poborowych” — „Księga podskarbińska Nr 8: księga poborowa nr 8 z lat 1571–1573”, „Rekognicyarz poborowy województwa podlaskiego z r. 1581: wykaz dziedziców dóbr, ich urzędników, sług i sprawców powiatu bielskiego”.

⁶⁰ Znajduje się tu m.in.: *Wyciąg z gnieźnieńskich ksiąg starościńskich, obejmujący oblatowany w nich przez burmistrza miasta Gniezna w dniu 12 III 1562 r. dokument króla Zygmunta I d.d. Toruń 27 III 1520*, w którym król zatwierdza, szczegółowo je wyliczając, rozmaite prawa, przywileje i wolności nadane Gnieznu przez swoich królewskich poprzedników, *księga radziecka* z lat 1614–1615 i 1621–1649, *księga wójtowska* z lat 1587–1661, *księga wójtowska i ławnicza* z lat 1614–1617, notatnik pisarza miejskiego z lat 1621–1622 i 1623–1624, *Protocollon actorum et causarum officii generosi domini Aleksandri Mielnicki de Mielno advocati haereditarii civitatis Gnesnensis [...]* z lat 1608–1616, *Regestr [dochodów] czynszów i szosu* z lat 1615–1628.

⁶¹ Przykładowo: *Księga radziecka* z lat 1596–1636, *Księga wójtowska i landwójtowska* z lat 1605–1631, *Rejestry różnych transakcji i spraw załatwianych w urzędzie radzieckim i wójtowskim miasta Pobiedzisk* z lat 1504–1558.

⁶² M.in.: *Księga radziecka* z lat 1552–1595 i 1594–1643, *Liber actorum civilium* z lat 1593–1629.

z *Księgą sądu ziemskiego w Koninie* od roku 1394, akta miasta Leszna z lat 1547–1869⁶³ czy akta miasta Pleszewa z lat 1428–1805⁶⁴.

Aneks E:

Przykładowe adresy stron internetowych zawierające edycję manuskryptów oraz średniowiecznych źródeł historycznych

Coraz więcej pojawia się stron dotyczących różnych epok historycznych. Nie sposób wymienić wszystkie adresy internetowe dotyczące chociażby średniowiecza. Wiele jest stron „amatorskich”, zawierających tylko podstawowe informacje w niewielkim stopniu przydatne badaczom. Jeśli chodzi o edycję „zachodnioeuropejskich” średniowiecznych źródeł historycznych zdecydowana większość stron zawiera tłumaczenia, najczęściej anglojęzyczne. Można tam jednak odnaleźć linki do tekstów oryginalnych. Za przykłady niech posłużą chociażby te „podstawowe”, czy najbardziej „popularne” jak chociażby wspomniana już wcześniej strona „Meliton” (<<http://meliton.gimnazjum.com.pl/m1.html>>), będąca dobrym punktem wyjścia do poszukiwań w badaniach mediewistycznych. To tu znajdzie Czytelnik adresy i linki do najważniejszych międzynarodowych ośrodków badań mediewistycznych, do głównych katalogów, słowników, encyklopedii, bibliografii, grup dyskusyjnych czy e–bibliotek oraz czasopism. The Online Medieval and Classical Library: <<http://omacl.org/>>; Bibliotheca Latinitatis Mediaevalis: <<http://www.intratext.com/Latina/Mediaevalis/default.htm>> Corpus Scriptorum Latinorum a digital library of latin literature: <http://www.forumromanum.org/literature/authors_a.html>; Internet Medieval Sourcebook, Full Text Sources: <<http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html>>; Labyrinth Latin Bookcase: <<http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/latin/latin-lib.html>> Medieval Latin: <<http://www.thelatinlibrary.com/medieval.html>>; The Medieval Page: Sources for Medieval Studies on the WWW <<http://www.efn.org/~acd/medievalpage.html>>; The Center for Medieval Studies: <<http://www.fordham.edu/mvst/>>; Institut für Frühmittelalterforschung — Mittelalter Links: <http://www.uni-muenster.de/Fruehmittelalter/Links/links_ifma.htm>; Mediaevum — Medieval Studies on the Internet: <<http://www.mediaevum.de/haupt2.htm>>; Virtual Library History: <<http://vlib.org/History>> oraz <<http://vlib.iue.it/history>>; The Perseus Digital Library: <<http://www.perseus.tufts.edu>>; Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa: <<http://www.vifaost.de>>; Historical Text Archive: <<http://historicaltextarchive.com>>; Corpus Thomisticum: <<http://www.corpusthomisticum.org/>>; Athena: <<http://un2sg4.unige.ch/athena/html/authors.html>>; The Royal Historical Society Bibliography: <<http://www.rhs.ac.uk/bibl>>; Repertorium Academicum Germanicum (RAG): <<http://www.rag-online.org>>; Dortmunder Linkkatalog zur Geschichtswissenschaft: <<http://www.geschichte.fb15.uni-dortmund.de/links/Mittelalter/>>; Netzwerk Subject Gateways Geschichte: <<http://mdz2.bib-bvb.de/hist/epochen.php>>; Clio–online Fachportal für die Geschichtswissenschaften: <<http://www.clio-online.de/>>; Virtual Library: Deutsche Datenquellen Alte Geschichte: <<http://www.kirke.hu-berlin.de/vl/vlagdt.html>>; International World History Project: <<http://history-world.org/index.html>>; Historicum.net — Textressourcen: <<http://www.historicum.net/de/recherche/digitalisierte-quellen/textressourcen/>>; Geschichte (Die gelbe Site): <<http://cornelia.siteware.ch/geschichte/index.html>>; WWW Medieval Resources: <<http://ebbs.english.vt.edu/medieval/medieval.ebbs.html>>; Geschichte im Mittelalter: <<http://www.spinworx.de/Gimi/Mittelalter.php3>>; Cyber Review of Modern Historiography (CROMOHS): <<http://www.cromohs.unifi.it/>>; World History Compass: <<http://www.worldhistorycompass.com/>>; Société des Bollandistes. Christian Hagiography: <<http://www.kbr.be/~socboll/index.html>>; British History Online — Sources and Texts: <[⁶³ Przykładowo: 30 IV 1547 r.: Fragment przywileju lokacyjnego miasta Leszna, ujęty w ekstrakcie z ksiąg grodzkich — inscriptiones — wschowskich z 1596/97; fol. 234v, 236.](http://www.</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁶⁴ M.in.: *Księga radziecka* z lat 1428–1563, 1570–1572, *Księga wójtowska i ławnicza* z lat 1494–1554, 1558–1569, 1569–1584, 1584–1597, 1598–1636.

british-history.ac.uk/catalogue.aspx>; The Society for Medieval Archeology: <<http://www.medievalarchaeology.org/>>; Centrum medievistických studií Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy: <<http://cms.flu.cas.cz/index.php>>; Dokumenty epoki husytyzmu oraz strona poświęcona husytyzmowi: <<http://www.husitstvi.cz/dobove-dokumenty.php>>; The ORB: On-line Reference Book for Medieval Studies: <<http://www.the-orb.net/>>; NetSERF: The Internet Connection for Medieval Resources: <<http://www.netserf.org/>>; The WWW Virtual Library History Index: Medieval Europe: <<https://www.msu.edu/~georgem1/history/medieval.htm>>; Runivers.ru — Rossiâ v podlinnie: <http://runivers.ru/lib/a3.php?SECTION_ID=6977>; Arhivy Rossii: <<http://www.rusarchives.ru/bd/list.shtml>>; Medieval and Renaissance Studies: <http://wess.lib.byu.edu/index.php/Medieval_and_Renaissance_Studies>; Dela po snošeniâh Rossii s inostrannymi gosudarstvami — snošeniâ Rossii s Pol'šej: <<http://guides.eastview.com/browse/guidebook.html?bid=147&sid=289572>>; Oficial'nyj sajt Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki: <<http://www.rsl.ru/>>; Historical Text Archive: <<http://historicaltextarchive.com/>>; Gistoryâ Belarusi IX–XVIII stagoddzâh. Peršakrynicy: <<http://starbel.narod.ru/>>; Dokumenty historyczne Litwy (pergamentų kolekcija): <<http://pergamentai.mch.mii.lt/IstoriniaiLietDok/indexlt.pl.htm>>; The Lithuanian Archives Department under the Government of the Republic of Lithuania: <<http://www.archyvai.lt/archyvai/changeSite.do?siteId=&pathId=60>>; Encyclopedic Description of History — Narrative Texts: <<http://www.zum.de/whkmla/index.html>>; Annaly, hroniki istorii: <<http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons.htm>>; Oficijnnj veb-portal deržavnogo komitetu arhiviv Ukraïni: <<http://www.archives.gov.ua/>>; strona wirtualnej biblioteki szwajcarskiej (<<http://www.e-codices.unifr.ch/en>>) zawiera ponad 400 manuskryptów z 17 bibliotek (najwięcej, bo 253 pochodzi z Stiftsbibliothek, St. Gallen); zdigitalizowana kolekcja irlandzkich rękopisów znajdujących się w irlandzkich bibliotekach uniwersyteckich, bibliotece narodowej, czy w zbiorach prywatnych: (<<http://www.isos.dias.ie/english/index.html>>); „Manuscripta Mediaevalia” <<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/>>; „Scriptorium”. Bulletin Codicologique: <<http://www.scriptorium.be/>>; Manuskrypty w The British Library: <<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/welcome.htm>>, Kolekcja Dawida Kaufmanna rękopisów hebrajskich w zbiorach Węgierskiej Akademii Nauk: <<http://kaufmann.mtak.hu/index-en.html>> i wiele innych.

Polish Sources and Publications to the Mid-sixteenth Century in Internet Resources

Summary

Upon the example of three Polish Internet portals: “Dziedzictwo Narodowe” (National Heritage), “Federacja Bibliotek Cyfrowych” (Digital Libraries Federation) and “Domena Internetowych Repozytoriów Wiedzy (DIR)” [today: “Otwarta Nauka”/ Open Science/] the author discussed ways of digitalising manuscript material and rendering available published sources in digital form. Attention has been focused on Polish sources and source publications for the history of Poland to about the middle of the sixteenth century. The article examines the prime faults and assets of particular Internet websites and the potential represented by the portals. The author indicated and listed the most important source publications for Polish mediaeval history and old prints available on the Internet.